

Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Research Paper 4/2011

Arabské jaro: půl roku egyptské revoluce

—

Červenec 2011

Arabské jaro: půl roku egyptské revoluce

—

Zora Hesová Červenec 2011

Arabské jaro: půl roku egyptské revoluce

Pět měsíců po pádu prezidenta Mubáraka se egyptský přechod k novému zřízení posouvá do nové fáze: první parlamentní volby, plánované na září, byly v polovině července pod tlakem veřejnosti a spojené politické scény odsunuty dále na podzim. O úspěchu „revoluce“ však ještě zdaleka není rozhodnuto.

Pojem „revoluce 25. ledna“ je dnes obecně uznávaným termínem, a to jak ze strany „revolucionářů“, tak ze strany mocenských struktur, předně egyptské armády. Paradoxem je, že ačkoliv její počáteční průběh nesl známky masového občanského povstání a vyvrcholil sesazením dlouholetého autoritářského vládce, výkonná moc a státní suverenita byla zachována Nejvyšší radě ozbrojených sil (pro kterou se používá anglický akronym *SCAF*, *Supreme Council of Armed Forces*). SCAF se vlády ujal s explicitním cílem dovedení národa k novému demokratickému režimu a uskutečnil či posvětil celou řadu zásadních politických změn.

Tento stav je všeobecně uznáván jako záruka stability a národního souladu. Kontroverze se však týkají způsobu a cílů, s jakými se SCAF této role ujal. Zachování autoritářských a paternalistických způsobů, běžných v minulém režimu, a nedostatečné zapojení občanských a jiných civilních institucí do procesu přechodu silně omezují postup změn. Nové politické strany a revoluční hnutí si na armádě postupně vynucují podstatné ústupky pokračující mobilizací a postupně i větší mírou organizace a veřejnými kampaněmi. Už dnes je však zřejmé, že celá řada počátečních rozhodnutí ovlivní dlouhodobý průběh demokratizace.

Průběh povstání

Revoluce samotná měla násilný, ale krátký průběh, o jehož poměrně rychlém konci rozhodl postoj armády. Bezprostřední inspirací se staly události v Tunisku: 14. ledna 2011 odtud uprchl tuniský prezident Ben Alí a Tunisko se stalo první zemí arabského jara, ve které nečekaně rychle uspěly lidové protesty. Na 25. ledna 2011, státní svátek protikolonialistického povstání policie v Ismailíji, byla svolána protestní demonstrace v Káhiře. Zúčastnili se jí desetitisíce. V následujících dnech počty protestujících ještě stouply, demonstrace se rozšířily po celé zemi a v následujících dnech se do nich zapojily miliony lidí.

Režim prezidenta Mubáraka reagoval strategií cukru a biče, kterou v různých obdobích používala armáda i posléze. Nejprve se pokusil demonstrace násilně potlačit, potom nechal policii stáhnout z ulic. Velká města zaplavila vlna drancování a útoky tzv. *balátiga*, najatých násilníků.¹ Z věznic byly propuštěny tisíce vězňů. Demonstrujícím se postavila tzv. *riot*

¹ Pojem, který poznamenal revoluce od Maroka po Jemen: násilníci (*balátiga*, či *baltadžíja*) najatí vládou či vládnoucí stranou, kteří útočí na demonstrace. Viz: *Thugs-for-Hire Leave Mark on Protests, Egyptians Say*, WSJ, 9.2.2011, online: <http://online.wsj.com/article/SB10001424052748704364004576132340572089236.html>

police s dýmovicemi a ostrými náboji. Prezident Mubárak zároveň slíbil, že již nebude poštěté kandidovat. Protesty navzdory tomu pokračovaly, demonstranti se usadili na centrálním káhirském náměstí Tahrír, později se k demonstracím přidaly odbory. Armáda byla rozmístěna do měst, ale přijala veřejné rozhodnutí, že nebude používat násilí proti pokojným občanům. 2. února podnikli najatí *balátiga* a lidé z Gízy nájezd na koních a velbloudech na demonstranty na Tahríru a následovaly dva dny násilných potyček mezi zastánci a odpůrci režimu, přičemž byly prováděny systematické útoky na západní a panarabská média.

Armáda po dni váhání nakonec zakročila proti útočníkům. Nově jmenovaný viceprezident Omar Sulajmán nabídl další ústupky. 10. února vystoupil podruhé od začátku protestů prezident Mubárak s vyzývacím a zmateným projevem, od kterého se očekávalo oznámení rezignace. Nestalo se tak. Na 11. února byla proto svolána velká demonstrace, v jejímž jejím průběhu oznámil SCAF, tentokrát v nepřítomnosti prezidenta, že na sebe bere zodpovědnost za stát.² Prezident Mubárak poté odletěl do Šarm el-Šejchu. SCAF vzápětí rozpustil národní shromáždění a prohlásil, že povede Egypt k novým volbám. Nechal poměrně rychle zatknout, respektive obvinil nejbližší Mubárakovy spolupracovníky, včetně ex-premiéra Ahmada Nazífa, magnáta Ahmada Izza, ministra vnitra al-Adlího a dalších představitelů režimu *in absentia*, včetně ministra financí. Po měsíci demonstrací nakonec vyměnil i vládu, jmenovanou za krize ještě starým režimem. Nový premiér, účastník demonstrací, se stal symbolem konce dosavadního režimu.

Deset let mobilizace

K úspěchu povstání přispěly čtyři faktory: vývoj v Tunisku, dlouholetá mobilizace, neviditelnost západních a ideologických aktérů a nezávislost armády na režimu. Tuniský precedent prolomil auru nedotknutelnosti poloautoritářských režimů. Občanská mobilizace, která režim nakonec rozpoltila, však nebyla spontánní mobilizací, ale výsledkem procesů probíhajících v uplynulých přibližně deseti letech.

Egyptští analytici a aktivisté (Dina Shehata a bloger Hossam El-Hamalawy)³ datují počátek nového druhu občanské mobilizace do roku 2000, kdy v Egyptě vznikly decentralizované občanské skupiny na podporu druhé palestinské intifády. Tento nový druh spontánního protestu, do jisté míry tolerovaný vládou, se prohloubil během demonstrací proti válce v Iráku v roce 2003. V druhé fázi občanské mobilizace, během liberální periody a politické mobilizace kolem prezidentských a parlamentních voleb v roce 2005, po celém Egyptě vznikala široká občanská a profesní hnutí „za změnu“ na vnitropolitické scéně. Egyptský experiment s liberalizací však tehdy skončil obnovením a posílením represivních metod proti opozici a falšování voleb a protestní mobilizace se časem vyčerpala. Ve třetí fázi se občanská aktivizace přesunula mimo přímou politickou sféru do mobilizace za sociální práva (např. zvýšení minimální mzdy, především v roce 2008) a do čistě protestní mobilizace za občanská práva a proti policejní zvlí. Tento třetí druh mobilizace, zcela nezávislý

² Nejvyšší orgán armády, letectva a námořnictva, složený z 20 generálů, jehož předsedou je prezident. 11. února se SCAF sešel pod předsednictví polního maršála Tantáviho.

³ Na konferenci *From Tahrir: Revolution or Democratic Transition*, AUC, Káhira 4-6. Červen 2011. Hossam El-Hamalawy je jméno známého blogera arevolučního vůdce Arabawyho.

na politických stranách a skupinách, se soustředil na jednotlivé protestní události, byl posílen internetovou komunikací a vyvrcholil protesty proti policejnímu násilí a vraždám v létě 2010.

Teprve rychlý pád tuniského prezidenta však umožnil opětovou mobilizaci všech dříve politizovaných součástí společnosti: jak skupin „za změny“, tak i odborů, opozičních hnutí a stran, jakož i silných nepolitických organizací, jako byly fotbalové fankluby⁴, a vůbec nespokojených občanů. K protestujícím se se zpožděním přidali i islamisté, systematicky však omezovali svou viditelnost, striktně se drželi a nadále se drží v pluralitním občanském rámci protestů. Podobně jako vliv islamistů byl i zahraniční vliv, zejména ze strany USA, natolik nepřítomný či skrytý, že nezavdal režimu příležitost vidět v protestech snahu o manipulaci ze zahraničí. Egyptská armáda pak učinila zásadní krok: rozhodla se opustit režim, postavený od roku 1981 na osobě a posléze na rodině prezidenta Mubáraka a na klientelistické stranické síti kolem prezidenta. 11. února prohlásila armáda, že přejímá zodpovědnost za stát a zároveň i za přechod k novému režimu.

Příčiny protestů

Přes hospodářský růst posledních let rostla v Egyptě obecná nespokojenost. Rázná politika ekonomické liberalizace (jakož i masové rozšiřování internetové infrastruktury), kterou od roku 2004 vedl premiér Ahmad Nazif spolu s očekávaným nástupcem na prezidentství Gamálem Mubárakem, sice přilákala značné zahraniční investice a posunula egyptskou ekonomiku směrem ke globalizovanému tržnímu hospodářství, měla ale nulové či negativní hospodářské dopady na chudé vrstvy obyvatelstva, zemědělce a zaměstnance velkých textilních továren.⁵ Souběžně s reformami se proto v posledních letech množily stávky a protesty ohledně privatizace půdy a nízkých mezd. Nadto od roku 2008 neustále stoupají ceny základních potravin, na nichž závisí až polovina egyptského obyvatelstva. I přes hospodářský růst bylo toto relativní zchudnutí bezprostřední příčinou velké politické mobilizace.⁶

Další dlouhodobou příčinou nespokojenosti byla neefektivnost zkorumpované a paternalistické státní správy. Způsob vládnutí nepřinesl řešení pro demografickou explozi, kterou Střední východ prochází, a ani neplnil jiné, ideologické či politické funkce. Nacionalistická a socialistická politika, která vybudovala národ po dekolonizaci, se stala minulostí. Radikální zavádění ekonomického liberalismu potom porušilo nepsaný pakt mezi autoritářským státem a apolitickým obyvatelstvem o zajištění základní ekonomické bezpečnosti.⁷ S rozvojem technologií a panarabských komunikačních kanálů se dlouhodobě

⁴ CNN, *Egypt's revolutionary soccer ultras: How football fans toppled Mubarak*, 29.6.2011

⁵ Marc Lynch, *The Wages of Arab Decay*, in: *Revolutions in the Arab World*, Foreign Policy, 2011

⁶ Viz Studie International Labour Organisation, *Economic and Social Impact of the Financial and Economic Crisis on Egypt*, duben 2009, dostupná online:

http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2009/109B09_268_engl.pdf

⁷ Cengiz Günay, *Mubarak's Egypt: bad paternalism, and the army's interest in managed transition*, *Open Democracy*, 3.2.2011, online: <http://www.opendemocracy.net/cengiz-g%C3%BCnay/mubaraks-egypt-bad-paternalism-and-armys-interest-in-managed-transition>

měnil i charakter politiky.⁸ Občanské potřeby a práva se staly v posledních letech politikem a základem určitého občanského uvědomění, ne bez spojitosti s událostmi jinde v arabském světě. Přes dlouhodobou rezignaci na politickou aktivitu se Egyptané v důsledku toho ve velkých počtech připojili k protestům na výraz nespokojenosti s vnímanou nespravedlností socioekonomického vývoje, s absencí občanských svobod a zodpovědnosti státu vůči obyvatelstvu.⁹

Bezprostřední příčiny byly v Egyptě, Tunisku, Sýrii a Jemenu velmi podobné. Vývoj a úspěch protestů už byl jiný. Ukázalo se, že největší šanci na změnu režimu měly národnostně homogenní republiky jako Egypt a Tunisko, ve kterých je riziko občanského konfliktu malé a ve kterých fungují státní instituce jako armáda a soudy v určité nezávislosti na prezidentském úřadu. Republiky etnicky a konfesně heterogenní, jako Sýrie a Jemen, čeká přechod mnohem obtížnější. Monarchie jsou zase schopny postupných reforem bez úplného zpochybnění legitimacy krále. Jak se ovšem ukazuje, čím méně závislá je monarchie na rentiérském způsobu vládnutí, tím více náchylná je k liberalizaci politického systému. V Egyptě byly zásadním faktorem „revolučního“ vývoje existence národní státotvorné instituce v podobě armády a národní homogenita.

První tři fáze změn pod taktovkou armády

Egyptská armáda pod vedením SCAF se ujala vlády 11. února. Jejím explicitním cílem bylo zachovat bezpečnost a pořádek a dovést Egypt do nových, otevřených voleb.

Skutečnost, že přechod ovládá armáda, vede sice od začátku k jisté koncentraci moci, která je ale potřebná pro úspěšné provedení základních změn. Na druhou stranu není armáda politicky neutrální institucí a ovlivňuje přechod na základě svých politických a ekonomických zájmů. Právě lavírování mezi kroky směrem k pluralitní politice a snahou o udržení *statu quo* charakterizovaly prvních pět měsíců egyptského přechodu. Ačkoliv během nich armáda, většinou na přímý nátlak veřejnosti, přijala celou řadu zásadních rozhodnutí a nakonec akceptovala jistou míru národní konzultace, udržela dosud ve své moci určování směru změn.

Počátečním zásadním krokem byl *de facto* vojenský puč a rozpuštění parlamentu v polovině února. 3. března armáda následovala na nátlak veřejnosti krok tuniské armády, odvolala vládu jmenovanou ještě prezidentem Mubárakem a do nové vlády jmenovala civilisty nezatížené minulostí. Teprve tento krok znamenal první podstatný posun směrem ke změně režimu. Opět po vzoru tuniské vlády zpečetila nová vláda tento kurs zrušením Státní bezpečnosti a vzetím do vazby několika ex-ministrů spojených s násilným potlačováním protestů a s korupcí.

⁸ Linda Herrera, *Egypt's Revolution 2.0: The Facebook Factor*, Jadaliyya, 12.2.2011, http://www.jadaliyya.com/pages/index/612/egypts-revolution-2.0_the-facebook-factor

⁹ K socioekonomickému vývoji v poslední dekádě viz: Daniela Pioppi (ed.): *Egypt: A Neo-Authoritarian State Steering The Winds Of Change*, The German Marshall Fund, květen 2011, online: www.gmfus.org/galleries/ct_publication.../Egypt_final_May11_web.pdf

Ve druhé fázi se armáda ujala iniciativy. Jí jmenovaný výbor právníků navrhl změnu deseti článků ústavy a vláda o nich 19. března úspěšně provedla referendum, první skutečně svobodné hlasování v Egyptě.¹⁰ Přijetí pozměněné ústavy do jisté míry ukončilo stav právního vakua a dalo změnám ústavní rámec. Armáda tímto krokem, za cenu pouze minimálních změn, zároveň nasadila jasný kurs k volbám.

Rychlé uskutečnění referenda politicky nahrálo starým politickým strukturám kolem vládní Národně-demokratické strany (NDP), jakož i jedinému politicky dobře organizovanému masovému islamistickému hnutí Muslimského bratrstva. Proti návrhům změn se naopak jednoznačně postavilo revoluční hnutí a liberální opoziční strany, které odmítly tyto ústavní úpravy jako nedostatečné a nelegitimní a požadovaly nejprve vypracování nové ústavy. Referendum samotné demonstrovalo nepoměrně vyšší mobilizační schopnosti islamistů, kteří byli pro přijetí změn, nad občanskými a „revolučními“ politickými silami.

30. března doplnila armáda referendum dalšími, tentokrát nekonzultovanými změnami právě přijaté ústavy. V tzv. ústavním výnosu podstatně změnila a doplnila referendem stanovený rámec přechodu. Ujasnila v něm detaily volebního práva, obecný mechanismus určování ústavního shromáždění a hlavně ponechala armádě výkonnou moc až do prezidentských voleb. První všeobecné volby tedy nepovedou k ustanovení vlády, ale pouze ke zvolení nového parlamentního shromáždění, jehož jediným úkolem bude zřejmě určit ústavní výbor. V určitém smírném gestu vůči požadavkům demonstrujících potom armáda rozhodla posunout volby až na září, v době, kdy už na základě ústavní změny nemá bez složitého prodloužení platit stanné právo.

Iniciativy armády byly doprovázeny širokým podezřením z tzv. kontrarevoluce, tedy ze spojení starých bezpečnostních struktur s armádními zájmy, která byla vnímána jako snaha ukončit protesty i proces změn a předat vládu v urychlených volbách zpět do rukou NDP a konzervativních islamistů.¹¹ Těmto obavám nahrávala skutečnost, že armáda nejen nesplnila další podstatné požadavky protestujících (zrušení stanného práva a potrestání násilí během revoluce), ale pokračovala od poloviny března v zatýkání a odsuzování civilistů vojenskými tribunály. Protestující byli navíc v přítomnosti policie napadáni násilnými útočníky a policie také pasivně přihlížela k celé řadě případů náboženského násilí. Vláda naopak přijala zákony, které protesty i stávky kriminalizují.

Třetí fáze přechodu nastala v polovině dubna, kdy byly obnoveny občanské a sociální protesty, jejichž terčem se stala samotná armáda a předseda SCAF, maršál Tantávi. 16. dubna rozpustil zvláštní správní soud NDP. V bezprecedentním rozhodnutí byl 11. dubna vzat do vyšetřovací vazby nejen ex-prezident Mubárak, ale i jeho dva synové.¹² Obvinění z korupce a ze zodpovědnosti za zabíjení během revoluce má projednávat soud v srpnu. Souběžně běží i soudy několika ministrů Mubárakovy vlády. Ministr vnitra el-Adlí a ministr bytové výstavby el-Maghrabí byli odsouzeni pro korupci, el-Adlí a několik příslušníků policie mají být souzeni pro násilí na demonstrantech.

¹⁰ New York Times, *Egyptian Voters Approve Constitutional Changes*, 20.3.2011

¹¹ O podezření z kontrarevoluce: *The Counter-revolution*, Jadaliyya, 28.2.2011, online: <http://www.jadaliyya.com/pages/index/759/the-counter-revolution>

¹² *Mubarak and sons detained in Egypt*, Al-Jazeera, 13. 4. 2011

V červnu byla po výměně několika guvernérů provincií soudem rozpuštěna všechna místní zastupitelstva, ve kterých si zachovávali místní vliv členové zrušené NDP. Tato soudní akce, posvěcená následně SCAF, představuje další důležitou fázi změn. Podobně jako při rozpuštění Mubárakovy vlády tím Vysoká rada ozbrojených sil dala najevo určitou rozhodnost a otevřenost požadavkům veřejnosti, či alespoň neochotu stavět se příliš tvrdě proti jednoznačným požadavkům.

Občanské hnutí v konstruktivní opozici

Ve čtvrté fázi začalo určovat změny opět revoluční hnutí. Od začátku stálo v kritickém odstupu k armádě a v březnu se postavilo proti armádnímu návrhu částečných ústavních změn. Konce dubna obnovilo protesty proti pokračující aplikaci stanného práva a zatýkání demonstrantů. V polovině března, v polovině dubna a na konci května došlo opět k násilnému vyklizení Tahríru ze strany policie a incidentům s *balátiga*, přičemž byli zabiti dva demonstrující. Podle údajů lidsko-právních organizací zadržuje armáda od ledna až 5 000 civilistů, běžně je z titulu stanného práva staví před vojenské soudy a odsuzuje bez možnosti obrany k dlouhým trestům. Podle zprávy Amnesty International z 19. května zemřelo při lednových a únorových protestech nejméně 840 lidí a 6500 bylo zraněno.¹³ Obviněn z těchto zločinů byl ministr vnitra a několik příslušníků policie. Během obnovených demonstrací, které se postupem času obrátily proti armádě a jmenovitě maršálovi Tantavimu a vicepremiéru Gamálovi, byli zatýkáni a odsuzováni i aktivisté a bloggeři.

Občanský protest se po pádu Mubárakova režimu v první fázi soustředil na kritiku násilného postupu armády a nedostatečných kroků k prošetřování násilí na demonstrantech během revoluce. Tzv. revoluční hnutí, které mobilizovalo Egyptany v únoru, několik měsíců hledalo svou novou roli. Během březnového referenda vyšla najevo jeho slabost: „revoluční“ občanské skupiny se jasně a jednotně postavily proti navrženým ústavním změnám¹⁴, nebyly však ani ve velkých městech schopny získat více než třetinu hlasů.

Pokračující revoluční mobilizace měla v prvních fázích přechodu tři rozměry: lokální, reaktivní a populistický. K širšímu hnutí za změnu patřil od začátku především málo viditelný proces lokálních změn. Část protestujících se po pádu režimu vydala zpět do obcí či na pracovní místa a začala organizovat změnu autoritářských struktur na místě. Tento pomalý a obtížný proces zachvátil celou zemi, od malých obcí přes státní média, univerzity až provinční správu. Příkladem lokálních změn byly velké demonstrace za změnu nového guvernéra, spojovaného s porevolučním násilím koncem dubna v Qeně.¹⁵ Pod tlakem

¹³ *Egypt rises: Killings, detentions and torture in the '25 January Revolution'*, Amnesty International Report, 19 May 2011

¹⁴ *Deep divisions over Egypt's referendum*, Al-Jazeera, 18.3.2011. Dostupný na internetu: <http://english.aljazeera.net/indepth/spotlight/anger-in-egypt/2011/03/20113159273349129.html>

¹⁵ Protesty proti gen. Imádu Michaelovi, jedinému Koptu mezi 18 novými guvernéry, měly i náboženský náboj, jelikož se do nich vehementně zapojili i salafisté. Protestů se ze začátku účastnili i Koptové pro generálovo spojení s Mubárakovým režimem. Los Angeles Times, *Muslims protest Coptic Christian governor in Qena*, 22.4.2011
online: <http://latimesblogs.latimes.com/babylonbeyond/2011/04/egypt-southern-protests-against-coptic-governor-continue.html>

veřejnosti vláda přistoupila i ke změnám ve státní správě: k výměně guvernérů a šéfredaktorů státních médií či ke změně pravidel samosprávy státních univerzit.

Druhým rozměrem pokračující revoluční mobilizace byla reakce na činnost SCAF. Hnutí reagovalo na incidenty náboženského násilí, které byly vnímány jako důsledky pasivity armády, demonstracemi „národní jednoty“ na Tahríru. Snažilo se tím čelit rozdělování veřejnosti „kontrarevolučními“ silami. Koptská veřejnost se zesíleně mobilizovala právě v reakci na toto násilí. Hlavním směrem mobilizace byl protest proti násilným způsobům potlačování demonstrací, proti věznění demonstrantů a vojenským soudům. Tato mobilizace stále ještě probíhá, posiluje se a obrací se postupně proti SCAF samotnému.¹⁶ Třetím aspektem byla populistická mobilizace během dne Nakby 15. května. Na tradiční podporu Palestinců se k hranicím Gazy a k izraelskému velvyslanectví v Káhiře vydaly demonstrace vedené radikální částí hnutí a také fotbalovými fankluby.

Teprve koncem dubna se hnutí odpoutalo od zmíněné reaktivní a proti-armádní mobilizace a bylo schopno se do procesu změn zapojit konstruktivně. „Revoluční hnutí“ tvoří především mládež ze zmíněných mobilizačních sítí, z opozičních politických stran (včetně islamistických), aktivisté z občanských a lidsko-právních organizací, jakož i starší generace hnutí za změnu, liberální část proti-Mubárákovské opozice a celá řada prominentních osobností. Jménem „revoluce“ dosud hovoří desítky koalic revoluční mládeže, které se postupem času lépe organizují. Největší z nich (Revolutionary Youth Coalition, April 6 Youth Movement) se rozhodly nevytvářet jednotnou politickou stranu, ale organizovat se do široké koalice, založené na jednotlivých skupinách, stranách a hnutích. Během revoluce se k již dříve mobilizovaným sítím a stranám přidaly ještě tzv. lidové výbory, do nichž se organizovala místní obrana proti drancování. 23. dubna se sešly na tzv. Inaugurační konferenci lidových výborů na obranu revoluce, na které zazněly první návrhy nové ústavy a volebního zákona. Hnutí následně rozpoutalo širokou celo-egyptskou petiční kampaň „Nejprve ústava“.¹⁷ Muhammad Baradaí zveřejnil návrh na Listinu práv, která by měla být základem jeho vize demokracie v islámském rámci a bez armády.¹⁸ K jeho návrhu se s konkurenčními návrhy postupně přidala i univerzita Azhar a přední právníci.

Skrze organizovanou kritickou kampaň se podařilo nastolit otázku legitimacy procesu změn, vedeného armádou: způsobu a termínu konání voleb a způsobu sepsání ústavy. Dosavadní důsledky jsou dva. Zaprvé, armáda byla donucena uznat veřejné požadavky a do určité míry hájit legitimitu svého jednání. Přistoupila na požadavek „národního dialogu.“ Koncem května se v budově parlamentu uskutečnily Konference národního souladu a Konference národního dialogu, vedené vládou, mezi zástupci politických stran a armádou.¹⁹ Začátkem

¹⁶Viz Chronologie protestů v týdeníku Al-Ahram, 3.7.2011, *Unfinished business*, na internetu: <http://weekly.ahram.org.eg/2011/1055/eg6.htm>

¹⁷ Al-Ahram, 2.6. 2011, *Constitution first, democracy later?*: dostupné na internetu: <http://weekly.ahram.org.eg/2011/1050/eg2.htm>

¹⁸ Al-Ahram, *Egypt presidential hopeful ElBaradei releases draft Bill of Rights*, 26.6.2011

¹⁹ „Národní dialog“ skončil konflikty mezi revolucionáři a přítomnými členy NDP a kritikou vicepremiéra Gamála pro jeho vnímanou stranickost. The Daily News Egypt, 22.5.2011, *Participants at National Dialogue Conference call for constitution before elections*, online:

<http://www.thedailynewsegypt.com/egypt/participants-at-national-dialogue-conference-call-for-constitution-before-elections.html>

června se armáda sešla s představiteli mládeže a s odpůrci vojenských soudů. Kontroverzní volební zákon nakonec předložila veřejnosti k debatě a začátkem července jej mírně pozměněný přijala.²⁰ Protesty se nakonec rozvinuly do opakovaných masivních demonstrací, zejména o pátcích 27. 5. a 8. 7., a začátkem července do týdenního obsazení Tahríru. „Druhou revoluci“, jak jsou opakované protesty z července nazývány, iniciovaly revoluční koalice, postupně se však přidaly i ostatní liberální strany. Součástí debat o volbách a ústavě bylo i to, kdo se protestů bude účastnit. Přes původní kategorické odmítání se nakonec k protestu přidaly i islamistické strany, vzešlé z Muslimských bratří.²¹ 14. července se SCAF opět podvolil spojenému veřejnému tlaku. Nejprve nechal odstoupit kritizovaného vicepremiéra Gamála a nakonec odsunul volby na listopad.²²

Nová politická scéna

Druhým důsledkem občanské mobilizace kolem kurzu změn byla polarizace formující se politické scény, která se pět měsíců po pádu Mubárakova režimu rozděluje na konzervativní a liberální tábor. Posunutí voleb podporovaly liberální, sekulární a levicové strany, proti se postavil konzervativní tábor spolu s islamisty. Debata umožnila profilovat se předvolebním koalicím. Podobně jako v Iráku se budou volit velmi široká uskupení. Jejich vytváření posunulo politický vývoji Egypta do další fáze - fáze předvolební stranické politiky.

Politická svoboda přinesla prostor především dlouho potlačované činnosti islamistických skupin, zvláště Muslimskému bratrstvu. Jako největší, nejstarší a nejlépe organizované hnutí s politickými ambicemi má právě Bratrstvo šanci získat nejvíce z rychlých voleb. Obavy z islamistické vlády se však zatím potvrzují jako přehnané: Bratrstvo již v posledních deseti letech vstoupilo do tzv. post-islamistické fáze, kterou poslední události potvrzují.²³ Přes dlouholeté represe ze strany Mubárakova režimu žilo i Bratrstvo v určité tiché dohodě s režimem. Nejen, že už není protisystémovou silou, ale ztratilo i své postavení jediné reálné opozice.²⁴ Svoboda projevu rovněž rozšířila scénu islamistické politiky, a to jak o liberálnější, středový proud (nově uznaná strana Wasat), tak o konzervativní síly včetně extrémistických salafistů, kteří se po revoluci také zpolitizovali (nová strana Núr).²⁵ Muslimské bratrstvo samotné je v procesu štěpení na konzervativní křídlo pod vedením

²⁰ Volby jsou stále plánovány v napůl poměrném a napůl většinovém systému s 50% kandidáty z řad zemědělců a dělníků (stipulace z dob Gamála Násira), ale minimální věk pro kandidaturu byl snížen na 25 let.

²¹ Salafistická mládež se nakonec protestů zúčastnila, zatímco Gama'a Islámija účast odmítla.

Salafisté byli do revoluce apolitičtí a během revoluce podporovali režim. O protestech viz: *Egypt's Jamaa Islamiya is out, but Salafis will join Persistence Friday*, Al-Ahram, 6.7.2011

²² Egypt hit by new wave of protests as military postpones election, The Guardian, 15.7.2011

²³ O post-islamismu viz Asef Bayat, *Egypt and the Post-Islamist Middle East*, Jadaliyya, 10.2. 2011, online: <http://www.jadaliyya.com/pages/index/603/egypt-and-the-post-islamist-middle-east>

²⁴ Carrie Rosefsky Wickham, The Muslim Brotherhood After Mubarak, *Foreign Affairs*, February 3, 2011-07-13

²⁵ Al-Ahram, 16.6. 2011, *Cometh the Islamists*, dostupný na internetu: <http://weekly.ahram.org.eg/2011/1052/eg6.htm>

osobností z Rady Muslimského bratrstva (nově uznaná Strana svobody a spravedlnosti, SSS) a na liberální, mladší křídlo (Egyptský trend).²⁶

Předmětem vnitřních konfliktů je otázka, zda islamisté postaví kandidáta na prezidenta či ne. Muslimské Bratrstvo se s cílem přesvědčit o vlastní důvěryhodnosti zavázalo, že tak neučiní a vyloučilo z organizace několik prominentních reformních osobností, mj. Abdel Moneima Abul Futúha, ve spojení s jeho prezidentskými ambicemi.²⁷ Islamisté tedy budou mít velký vliv na politický vývoj, nebudou však působit jednohlasně a zůstává otázkou, zda konkurence mezi nimi bude mít konstruktivní či naopak populistický efekt na budoucí egyptskou politiku. Vývoj zatím naznačuje první variantu.

Islamisté ze Strany svobody a spravedlnosti se v překvapivém tahu stali motorem konzervativního tábora, tzv. Národně-demokratické koalice, do které se spojili s ostatními islamistickými stranami a s tradičními již existujícími sekulárními opozičními stranami (*al-Wafd, al-Ghad*). Oficiálně se Koalice staví proti návratu členů bývalé vládní strany NDP k moci. Široká pravicová koalice je především vzájemně výhodná – dodá důvěryhodnost islamistům a menším stranám dopomůže k umístění na kandidátce, která má šanci získat pluralitu hlasů. V debatě o odsunutí voleb se islamisté postavili jednoznačně proti změně termínu. Argumentovali tím, že odsunutí voleb nechává ústavní proces v moci armády, prodlužuje její nevolenou vládu, jakož i politické limbo, v němž vláda nemá mandát k potřebným reformám. V debatě o volebním zákoně naopak celá pravicová koalice podpořila občanské hnutí v jejich požadavku zorganizovat volby v proporčním systému.

Na druhé straně stojí levicové a liberální síly. Levicové strany se seskupily do tzv. Lidové aliance a k existujícím stranám přibyla především nedávno uznaná liberální a sekulární strana Svobodných Egyptanů, financovaná koptským magnátem Nagíbem Sawirisem. Na rozdíl od islamistických stran, které byly zvláštním soudem pro politické strany registrovány jako první, mají liberální strany a strany vzešlé z revolučního hnutí obtíže splnit podmínky, stanovené SCAF (5000 podpisů v deseti provinciích Egypta). Ani podzimní volby pravděpodobně nepřinesou konsolidaci liberální politické scény, protože podle plánu armády nepovedou k civilní vládě. Sjednovací efekt budou mít tedy pravděpodobně prezidentští kandidáti.

Liberální síly však už teď dosáhly určitého úspěchu. Společně s občanským hnutím „Nejprve ústava“ rozpoutaly debatu kolem data voleb, volebního zákona a ústavního procesu. V debatě se profilují dva tábory: liberální, vyžadující jiný ústavní proces a záruky ohledně sekulárního (civilního) charakteru budoucího státu, a konzervativní – islámský, který se brání obvinění z toho, že využije svého volebního potenciálu a spoluurčí neliberální ústavu. Poté, co debatu otevřel Muhammad Barada'í se svým návrhem Listiny práv, do debaty

²⁶ Viz Al-Ahram, 30.6.2011: *Brotherhood, divided by five*; dostupný na internetu: <http://weekly.ahram.org.eg/2011/1054/eg5.htm>

²⁷ Muslimské Bratrstvo argumentuje tím, že se po během revoluce rozhodlo, že budoucí prezident má být nestraník a proto samo také žádného kandidáta nevystavuje. Viz Al-Ahram, 20.6.2011, *El-Erian: Brotherhood had to dismiss Egyptian presidential candidate who has right to appeal*, online: <http://english.ahram.org.eg/NewsContent/1/64/14643/Egypt/Politics-/ElErian-Brotherhood-had-to-dismiss-Egyptian-presid.aspx>

o ústavě vstoupily také politické koalice. Muslimské bratrstva iniciovalo návrh ústavy, která není sekulární, ale obsahuje určité záruky politických svobod.²⁸

Debata ukázala, že mezi oběma tábory panuje velká nedůvěra ohledně základního pojetí demokracie a občanského státu, kterou však doprovází i uznání určitých společných zájmů (např. volební zákon). Lze předpokládat, že náznaky dnešních debat se později rozvinou do konfliktů ohledně charakteru státu, hlavně pokud jde o roli islámu, občanských svobod a především armády.

Vyhledky na demokratický přechod

Jasný kontrast k egyptskému vývoji nabízí proces změn v Tunisku. Hlavní pozitivní parametry tamější situace jsou následující: Postup změn v relativně malém a homogenním Tunisku určuje civilní vláda, zvláště Výbor pro reformu ústavy a institucí a nezávislá volební komise. Tomu čelí poměrně jednotný Výbor pro obranu revoluce, přičemž armáda se procesu takřka neúčastní. Před přetrvávající kritikou veřejnosti je rámec změn otevřený a založený na již dnes vytvářeném konsensu. Volby do ústavního shromáždění budou většinové, nový parlament zvolí vládu, islamisté se dohodli se sekulárními stranami na rámci změn včetně 50ti-procentní kvóty pro ženy na kandidátce.²⁹

Egypt byl na rozdíl od Tuniska pretoriánským státem³⁰ a probíhající liberalizace a reforma režimu je nutně poznamenána přednostní rolí armády. SCAF se dosud projevil jako v zásadě rozvázný aktér, který vědomě svou autoritu zakládá na tom, že zosobňuje národní zájmy a vyvažuje skupinové cíle. Uznal poměrně rychle legitimitu „slavné egyptské revoluce“. Jednal však pomalu, jednostranně a podle zažitých zvyků silně paternalisticky. Jeho neochota sdílet zodpovědnost za přechod s civilními politickými subjekty a celá řada rozhodnutí zatím podstatně omezila hloubku demokratické transformace.

SCAF na jedné straně učinil řadu důležitých symbolických gest, kterými naznačil změnu režimu. Pokračující aplikace stanného práva, včetně souzení politických odpůrců před vojenskými tribunály, odmítnutí předat zodpovědnost civilní vládě, jednostranné ústavní změny a nakonec laxní reakce na náboženské násilí však vzbuzují rozšířený pocit, že armáda uskutečňuje jen minimum změn a proces brzdí. Příkladem jsou minimální změny ústavy, volebního zákona, malá reálná pravomoc vlády a odmítání účinné veřejné konzultace armády s politickou veřejností. Možné spojenectví armády s jedním ze segmentů politické sféry se ukáže až po volbách. Už teď se dá předpokládat, že čím rychlejší budou volby a čím pomalejší bude předávání kompetencí civilní vládě, tím spíše se vytvoří situace, ve které armáda získá důležitou ústavní roli.

SCAF také vymezil rámec změn tak, že již do jisté míry předurčil charakter budoucího politického systému. V dodatku ke změně ústavy ze 30. 4. určil termín předání výkonu moci

²⁸ Viz Dina Ezzat, Egypt seeks consensus, Al-Ahram, 23. červen; dostupný na internetu: <http://weekly.ahram.org.eg/2011/1053/fr1.htm>

²⁹ Alfred Stepan, *Democracy's Dawn in Tunisia and Egypt?*, Project Syndicate, 2011-05-12

³⁰ Jak jej nazývá historik Juan Cole (např. v rozhovoru pro Democracy Now, online: http://www.democracynow.org/2011/1/28/juan_cole_egypt_is_a_praetorian)

až po prezidentských volbách. Tím fakticky dosáhl toho, že reorganizace systému politických stran se bude soustředit na prezidentské volby a tento vývoj se velmi pravděpodobně odrazí v ústavním procesu. Ústavní proces samotný, jakož i termín a způsob konání voleb, zůstává do velké míry nejasný. Brzké konání voleb, volební zákon, založený na většinovém systému, podmínky pro registrace stran a neexistence lidové konzultace by měly dva možné důsledky. Na ústavní proces budou mít velký vliv už ustanovené politické strany či hnutí (ex-NDP a Islamisté), která jsou do jisté míry součástí stávajícího systému a pravděpodobně zvolí méně radikální změny systému (prezidentský systém) a tedy i pomalejší přeměnu stávajícího režimu.³¹ Ústavní proces bez jednoznačného rámce a široce přijímané legitimacy by tak začal v momentě, kdy politická veřejnost teprve začíná vytvářet konsenzus ohledně základních práv a principů budoucího systému. Čím méně konsenzu bude panovat, tím obtížnější budou budoucí politické procesy.

Na rozdíl od tuniského přechodu se tedy egyptský jeví jako podstatě méně radikální a méně otevřený veřejnému rozhodování. Jedním z důvodů je však i pomalé formování politických subjektů a protihráčů armády. Rostoucí politická aktivita občanské společnosti, pragmatická zdrženlivost islamistů a postupné prosazování ústupků na SCAF však naznačuje, že celý proces se teprve otevírá.

Zdroje

- Alfred Stepan, Democracy's Dawn in Tunisia and Egypt?, *Project Syndicate*, 2011-05-12
- Alfred Stepan & Juan J. Linz, How Egypt Can Make Democracy Work, *The Atlantic*, 14.2. 2011
- Amnesty International, *Egypt rises: Killings, detentions and torture in the '25 January Revolution'*, Report, 19 May 2011
- Linda Herrera, Egypt's Revolution 2.0: The Facebook Factor, *Jadaliyya*, 12.2.2011
- Ellis Goldberg, Mubarakism without Mubarak, *Foreign Affairs*, 11.2.2011
- Cengiz Günay, *Mubarak's Egypt: bad paternalism, and the army's interest in managed transition*, *Open Democracy*, 3.2.2011
- International Labour Organisation, *Economic and Social Impact of the Financial and Economic Crisis on Egypt*, duben 2009 (http://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/2009/109B09_268_engl.pdf)
- Marc Lynch (ed.), *Revolutions in the Arab World*, Foreign Policy, 2011
- Daniela Pioppi (ed.): *Egypt: A Neo-Authoritarian State Steering The Winds Of Change*, The German Marshall Fund, květen 2011
- Carrie Rosefsky Wickham, The Muslim Brotherhood After Mubarak, *Foreign Affairs*, 3.2. 2011

³¹Pro obavy sekulárního tábora viz Al-Ahram, 26. 5. 2011, *Who will win in September?*, dostupný na internetu: <http://weekly.ahram.org.eg/2011/1049/op5.htm>